

zatául esik: elfogadja a tizennyolcadik századi hanyatlásról szóló makacs babonát, igaz, csak a mezővárosi iparosokra vonatkoztatott érvennyel. Azonban még ebben is nehéz egyetérteni vele: lehet-e Fogarasi néhány rokonának sorsán mérve hanyatlónak tekinteni egy réteget, amely a tizennyolcadik századi összeírások tanúsága szerint számszerűségében dinamikus fejlődést mutat? A kérdés szélesebb értelemben való felvetése nyilván nem a Fogarasi-émlékírat bevezetőjére — s még kevésbé erre az ismertetőre — tartozik, de egyre világosabb az, hogy a tizenhetedik századi aranykor és a tizennyolcadik szá-

zadi hanyatlás képzetei történeti irodalmunkban olyan makacs berögződések, amelyeket előbb-utóbb felül kell vizsgálni. Egyébként fennáll a veszélye annak, hogy példásnál példásabban gondozott forráskiadványok egyre nagyobb sorában láthatja vélt támaszát egy olyan babona, amely egy hajdani szűk kis csoport közérzetéből és egy történelmi kategória — a formáció hanyatló szakasza — köznyelvi, konkrét értelmezéséből, azaz tragikus félreértésből származik.

Mindaz nem a kiváló kiadvány — hanem történetírásunk adóssága.

Dankanits Ádám

George Bariț magyar barátai

Jó gondolat volt a tizenkét kötetre tervezett Bariț-levelezés közzététele előtt ötvenkét levelet kiemelni a közel tizenháromezerből, s külön kis kötetben tenni közzé.* Azt a félszázat, amelynek a feladója, címzettje vagy csak a nyelve magyar. A munkát egy román és egy magyar kutató, Ioan Chindriș és Kovács Ferenc végezte el, a misszilis levelek a Kriterion Patria-sorozatában jelentek meg az Avram Iancu-ról, a művészettörténeti kapcsolatokról, az Aradi Viktorról szóló könyvek után.

Ha a statisztikai módszer hozzásegít egy könyv megértéséhez, akkor elmondható, hogy az 52 levél közül 47 Barițnak szól, 5-öt ő maga írt, közülük négyet ékes magyar nyelven. (Hármat pedig őhozzá intéztek kevésbé ékes románssal.) Az első levél 1829-ben kelt, amikor Bariț 27 éves volt, az utolsó 1893-ban, halála előtt három hónappal. Levelező partnerei közül első helyen osztálytársa, Wass Samu áll, a Șincait támogató cegei földbirtokos család sarja (öt levelet írt Barițnak, Bariț neki egyet), utána Gál János táblai, majd kúriai bíró (3:1), Jakab Elek történet-tudós (3), Koós Ferenc református lelkész (2:1), Torma Zsófia archeológus (2) és Simonides Károly papnövendék (2) következik. A többiek 1-1 levéllel szerepelnek a gyűjteményben. A levelek közül 17-et mint magánérdekűt eleve felrethetünk: van, aki egyszerűen a *Gazeta Transilvaniei*re akar előfizetni, hirdetést ad fel a lapba, vagy helyesbit,

vagy protekciót kér. Így is marad 35 közérdekű levél, amely más-más oldalról mutatja be Erdély történetének szerzőjét — akit nyolcvanadik születésnapja alkalmából tisztelői „a román sajtó dékánja“-nak, „az irodalom tanítómestéré“-nek, „a nemzet vezéré“-nek neveztek —, és természetesen a kort, amelyben élt.

Mint a torockói unitárius partikula, majd a kolozsvári piarista líceum egykori növendéke, George Bariț anyanyelvi ismeretei szintjén tudott magyarul, sőt első rektorával, Sebes Pállal latinul levelezett. „Szokott dicsekvésem a világ előtt — írta neki Sebes később —, hogy egy Bariczom, egy Krizám volt és most egy Berdém van“, melléje állítva a *Vadrozásák* szerzőjét és a kolozsvári egyetem első rektorát. Barițnak a magyar értelmiséghez fűződő kapcsolatai már az iskola padjaiban annyira ismerettté váltak, sokoldalú irodalmi és tudományos munkássága olyan tekintélyt biztosított számára, hogy a magyar szellemi élet legkülönbözőbb ágainak képviselői fordultak hozzá információkért. Hunfalvy Pál nyelvészeti ügyben kér tanácsot tőle, mert — úgy mond — „a magyar tudomány félszeg, ha mellőzi a románsságot, mint a román tudomány sem lehet teljes, ha mellőzi a magyarságot“. Jakab Elek sajtótörténeti munkájához kér adatokat, mert: „óhajtánám figyelemben részesíteni minden nemzetiség lapját.“ Torma Zsófia a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat gyűlésére hívja meg a „Tagtárs Urat“, Torma Károly — Victor Babeș apósa — az országos levéltárba

* George Bariț magyar levelezése. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1974.

ajánlja be, s megkérdi, szólíthatja-e őt „tiszelt barátom“-nak. Sőt Koch Antal professzor is „a hazai tudomány érdekében“ őt kéri fel, hogy lapja útján a földrengésre vonatkozóan kérdőívet tegyen közzé. Bariț szorgalmasan válaszol, s még arra is ráér, hogy dilettáns műfordítót támogasson: a *Gazetában* közlést teszi R.K. kataszteri becsló tolmácsolásában Vasile Alecsandrinak a latin népfajról szóló díjnyertes költeményét.

George Bariț magyar levelezése azonban mégsem valami idillikus állapotot tükröz, amelyben a szellem emberei szépeket mondanak egymásnak a román—magyar barátságról. A román közírás nesztora hosszú élete folyamán sok mindent megért, és sok mindennek az ellenkezőjét: 48-at, az abszolutizmust, 67-et, a passzivitást és a memorandumot. Nem lett volna George Bariț, ha magyar levelezésében nem hagytak volna nyomot korának égető kérdései. 1848 előtt Wass Samu csak személyes ügyben fordult hozzá, de az abszolutizmus alatt, amikor az 1860. októberi diploma az önkényuralom fellazítására kínált alkalmat, Bariț véleményét kérte, hogy azt Eötvös József útján a Felirati Pártnak tolmácsolja. Bariț válaszában hangsúlyozza a köznép „történelmi bizalmatlanságát“: a magyar vezetők ki fognak egyezni az osztrák kormánnyal a románság kárára. Azt ajánlja: hívják össze a „tisztá érzésű“ magyarokat és románokat „minden renegát kettős szerepet játszó személyek félrehagyásával“, helyezték hatályon kívül Erdély unióját Magyarországgal, töröljék el a románságra sérelmes erdélyi törvényeket, egyenjogúsítsák Erdélyben a magyar és a román nyelvet, s a hivatalnokok kinevezése a nemzetiségek számára ny szerint történjék.

Ugyancsak az abszolutizmus idejére esik Bariț levelezése Gál János táblai ülnökkel és gazdasági szakíróval, akinek egy kifejezését („pénzes napszám“) félreértette, s amikor Gál levelében kimagyarázkodott, Bariț a *Gazeta* hasábjain fejtette ki nézetét a parasztság szomorú helyzetéről. Elvi vita volt, Gál lojális levélben válaszolt. Később tanácsosi állást ajánlott fel Barițnak a kultuszminisztériumban — a román iskolákat kellett volna ellenőriznie —, amit azonban Bariț nem fogadott el. Kevésbé barátságos hangú volt az a levélváltás és hírlapi polémia, amelyet Bariț a kiegyezés után Halmágyi Sándor hírlapíróval, a későbbi táblabíróval folytatott. Ez a vita is egy mellékkérdésből indult ki — politizálhatnak-e a köztisztviselők? —, s a kiegyezés, az alkotmány, a politikai passzivitás kérdéseibe torkolt. Ezekben — amint a kötet

szerkesztői írják — „a feltörekvő román burzsoázia álláspontja nem egyeztethető össze a dualista magyar arisztokrácia és dszentri elveivel“.

Wass Samu, Gál János, Halmágyi Sándor a Bariț-levelek útján kerül be nemzetiségi köztudatunkba, de a levelezés újat mond olyanokról is, akiket már haladó hagyományaink kutatói felfedeztek, mint Koós Ferenc, Mátrai Ernő és Mocsáry Lajos. A magyarosítással vádolt bukaresti református lelkész egy újságcikk miatt fordul a brassói közíróhoz, aki már nem szerkesztője a *Gazetának*, mert az abszolutista kormány őt viszont románosítás címen fosztotta meg állásától. A szenvedő felek egymásnak panaszoznak fel sérelmeiket, s ez emberileg is közel hozza őket egymáshoz. Mátrai Ernő a kolozsvári egyetem felállításával kapcsolatban írt munkáját küldi el Barițnak, amelyben a magyar nyelv mellett a németet és a románt is javasolja tannyelvnek. Sajnos, nem tudjuk, mi volt erre Bariț válasza. A leg súlyosabb szavakat azonban Mocsáry Lajos intézi hozzá, aki őt a román választók képviselői 1881-es nagyszabeni értekezletének Emlékiratával tisztelte meg. Mocsáry maga is egyetért a négy nyelven megjelent röpirat „intenciójával, tenorával“, és elítéli, bár jelentőségében alábecsüli a magyar sovinizmust. „Lehet az ember igaz magyar ember anélkül, hogy szítsa a nemzetiségek ellen való gyűlölködést“ — írja Mocsáry. S bizonyára hasonló szellemben válaszolt neki Bariț is, de levele nem maradt fenn. Mint ahogy az ötvenkét magyar vonatkozású levél is csak töredék, s lehet, hogy újabb levelek majd mások hagyatékából fognak előkerülni.

A *George Bariț magyar levelezése* című kötet jegyzetanyagával együtt valószínű tárháza az információknak egy ember és egy kor viszonyaira vonatkozóan. Savát-borsát azonban mégis Bariț sajátos magyar stílusa adja meg, ahogy kora modorában udvariaskodik („mielőtt pedig a tárgynak derekába ereszkedném, bátor vagyok előreküldeni azt...“), vagy örök igazságokat fogalmaz meg magyarul („valljon őszinte jó akarral, nem lehet-e nálunk is a külön nyelvekre nézve oly viszonyokat felállítani, amilyenek a svájciak?“). Torockói rektora, Sebes Pál „római nyelven, cicerói ékességgel írott“ leveleiért dicsérte, az utókor magyar nyelvű leveleinek kossuthi szárnyalásáért lehet hálás neki. Ha George Bariț nem is értett egyet az őt „tiszelt úr, kiváló barátom“-nak tituláló Gál Jánossal, azt bizonyára elégtétellel olvasta leveléből: „En székely származású s magyar ajkú, a románnal románul beszélek, ha azt vélem, hogy

magyarul nem fog jól megérteni. A román pedig, ha tud magyarul, engem magyarul szólít meg, ha hasonlót tart a román nyelvben nem jártasságom miatt. Minthogy pedig a tisztviselő mindnyájunké, neki mindkét nyelvet jól bírni kell..." Lényegében ugyanezt írta a Bariț által sokra becsült Stephan Ludwig Roth is húsz évvel azelőtt, 1842-ben *Der Sprachkampf in Siebenbürgen* című munkájában. Leszögezte, hogy Erdélyben a legtöbbet használt nyelv, a Landessprache a román; a németeknek pedig azt ajánlotta, hogy ha udvariasak akar-

nak lenni, írjanak magyarul a magyar hatóságoknak, a magyarok pedig, ha viszonzni akarják az udvariasságot, írjanak németül a németeknek.

George Barițnál senki sem ragaszkodott jobban anyanyelvéhez. Jelszava volt: nyelvünket vagy életünket! De leveleiben magyar barátainak, és ellenségeinek is, magyar nyelven válaszolt. Ezt kívánta tőle embersége s az ilyen érzelmi kérdések helyes kezelésében elengedhetetlen tárgyilagosság és tapintat. Ez jellemzi különben a Bariț-leveleket bemutató két szerzőt is.

Mikó Imre

Az emlőskutatás nemzetközi fóruma

Földünkön jelenleg mintegy 3600 emlősfajt számlálunk, s évente újabb és újabb fajokat fedezünk fel nemcsak Afrikában vagy Dél-Amerikában, de még Európában is. E legfejlettebb állatcsoport, amelynek osztályából kivált az ember, benépesíti a szárazföldet, a levegőt, a vizeket, s gyakorlati jelentősége felbecsülhetetlen. Házállataink jó része az emlősök közül került ki, de a vadon élők is óriási húsmennyiséget, bőrt, zsírokat, vitaminokat és sok egyéb terméket szolgáltatnak. Nem hanyagolható el azonban az emlősök káros szerepe sem. Mint az ember legközelebbi rokonai, sok közös betegséget hordozói és terjesztői (a patkányok által terjesztett pestis például az utóbbi két évezred alatt több embert vitt a sírba, mint az összes eddigi háborúk). Ugyanakkor a káros emlősök csoportja a mezőgazdasági termékek mintegy 30 százalékát pusztítja el évente.

Az emlősök tanulmányozása már az állattan kialakulásának hajnalán kezdődött, s ma az emlőskutatás a biológiai tudományok egyik fő ágazata. Ezt mindennél beszédesebben bizonyította az emlősszakértők első nemzetközi kongresszusa is, amelyet ez év júniusában tartottak Moszkvában, s amelynek anyaga két terjedelmes kötetben* jelent meg. A kongresszuson több mint kilencszáz kutató vett részt (32 ország képviselőjében), és a hat szekció keretében elhangzott előadások az emlőskutatás terén kialakult főbb irányzatokat jelzik.

* First International Theriological Congress. Transactions. Vol. I—II. Publishing House „Nauka”. Moscow, 1974.

A törzsejlődés és az őslénytan vizsgálata terén igen jelentős haladás észlelhető. Az újabb eredmények fényt vetnek nemcsak az evolúció egyes mozzanataira, hanem a földrészek történetére is. Az emlősök fejlődése például világosan bizonyítja, hogy Ázsia és Észak-Amerika között, a mai Beringtenger helyén, egykor szárazföldi „hid” létezett. A kihalt fajok tanulmányozása hozzásegít a múlt éghajlati viszonyainak megismeréséhez is. A háziállatok kialakulásának és az évezredek során végbement elváltozásoknak az ismerete értékes gyakorlati megoldásokat sugalmazhat az állattenyésztés számára.

Sok érdekes előadás hangzott el a rendszertani és állatföldrajzi szakosztály keretében is, amelyek a rendszertan megújulását jelzik. Az egykori alaktani (morfológiai) leírások helyett napjaink rendszertana — genetikai módszerekkel felfegyverkezve — képes feltárni a faj legintimebb tulajdonságait. A kariológia (a kromoszómák számának és szerkezeti felépítésének meghatározása) segítségével felfedezték az ún. „sibling species”-eket, a testvérfajokat, melyek külsőleg teljesen hasonlóak, genetikailag, tehát kariotípusuk szerint azonban különbözők. Mindezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a „sibling species”-kérdés nemcsak a rendszertan fejlődését, hanem a genetikai szemlélet túlzásba vitelét is jelenti; véleményem szerint ugyanis két faj között az elhatárolás kritériuma nem lehet csupán a kromoszóma-számok közötti különbség. Az egerfélek rendjében például ismerünk három olyan fajt, melyeknek hitelességét senki nem vonja kétségbe, amelyek morfológiailag, ökológiailag és viselke-